

INTERACȚIUNEA ȘI CORELAȚIA DINTRE COREGRAFIE ȘI LITERATURA ARTISTICĂ CA FACTOR DE DEZVOLTARE A BALETULUI CONTEMPORAN

DOI: 10.5281/zenodo.3842795

CZU: 792.8/.9+821-2

Doctorandă **Angela BEȚIȘOR**

E-mail: angela.bets@mail.ru

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

INTERACTION AND CORRELATION BETWEEN CHOREOGRAPHY AND ARTISTIC LITERATURE AS A DEVELOPMENT FACTOR OF MODERN BALLET

Summary. The article analyzes the aspects of the interdependence between literature and choreographic art, the influence of literary works on the creative process of a choreographic product. One may find that literary works are an inexhaustible source of inspiration for choreographers and ballet masters. The author highlights an important aspect of this correlation - the study of literary works. The subjects inspired by them are the basis of choreographic works, ballet performances, while the choreographic art is evolving and significantly improving by applying new forms of symbiosis with other art genres.

Keywords: choreography, literature, art, ballet master, dramaturgy, literary work, form, content, choreographic language.

Rezumat. În articol sunt analizate aspecte ale interdependenței dintre literatură și arta coregrafică, influența operelor literare asupra procesului de creație al unei producții coregrafice. Se constată că lucrările literare sunt o sursă inepuizabilă de inspirație pentru coregrafi și maestrul de balet. Autorul scoate în evidență un aspect important al acestei corelații – studiul operelor literare. Tematicile inspirate din acestea stau la baza compozițiilor coregrafice, spectacolelor de balet, iar arta coregrafică cunoaște o evoluție și o îmbunătățire semnificativă prin aplicarea unor noi forme de simbioză cu alte genuri de artă.

Cuvinte-cheie: coregrafie, literatură, artă, maestru de balet, dramaturgie, operă literară, formă, conținut, limbaj coregrafic.

Procesul de creație al unui maestru de balet este unul de căutare continuă. Identificarea și selectarea temelor arată măsura creativității și maturității acestuia, dovada orizonturilor sale de cunoaștere. O lucrare coregrafică, menită să satisfacă cele mai rafinate gusturi, fiind un proces complex alcătuit din mai multe etape, reclamă eforturi consistente și o diversitate de acțiuni creative. Veriga semnificativă în realizarea spectacolului coregrafic, a dansului și conceptului scenic este relația maestrului de balet cu opera literară.

Coregrafia, o artă sintetică, definește aspectele comune dintre diferite genuri ale artei și le face să coexiste ca un tot întreg. Dansul constituie un mijloc de conexiune, coagulare și exprimare a specificului acestor genuri, subordonând formele de artă imaginii artistice coregrafice. Diferite genuri ale artei pot fi valorificate în paralel, separat sau combinat în anumite compoziții, dar, totodată, fiecare gen are libertatea de a exista și a se dezvolta în conformitate cu legitățile sale.

Practicată de comunitățile omenești din cele mai vechi timpuri, arta coregrafică valorifică intens su-

biecte, imagini literare, opere dramatice. Metaforele și simbolurile artistice redade prin poezie, proză, dramaturgie au atras mereu interpretii coregrafi. Primele etape ale dezvoltării baletului, ca artă independentă, au la bază legătura dintre dans și literatură. Dansul exprimă acele nuanțe ale simțurilor, care nu sunt accesibile cuvântului. Literatura a avut un impact semnificativ asupra dezvoltării teatrului de balet și a artei coregrafice, în general. Coregrafii au apelat de nenumărate ori la operele dramatice ca sursă de inspirație. Baletul s-a dezvoltat în mare măsură prin dramaturgie.

Așadar, dramaturgia coregrafică nu este o noțiune nouă, deși termenul *dramaturgie* este utilizat adesea în relație cu un domeniu legat exclusiv de structuri narative. Prin explorarea funcțiilor dramaturgiei în dans, balet și abordarea diferită a acestei forme de artă, poate fi descoperită contribuția dramaturgiei, ca act participativ în procesul de creare a producțiilor coregrafice.

În literatură, subiectul operei literare este constituit din succesiunea faptelor și evenimentelor, la care participă personajele literare caracterizate prin intermediul

întâmplărilor relatate. Subiectul dramatic cuprinde o succesiune de evenimente. Ca și în operele scrise, în dramaturgia coregrafică „orice subiect al spectacolului coregrafic trebuie să aibă propria expozițiune, intrigă și deznodământ. Succesul tipului respectiv de reprezentare artistică depinde parțial de alegerea corectă a subiectului” [1, p. 156].

Desfășurarea acțiunii și subiectului sunt inseparabile, acestea fiind baza compoziției. Compoziția este structura operei condiționată de conținutul ei, iar dezvoltarea și redarea conținutului operei coregrafice are loc prin următoarele mijloace expresive:

- textul coregrafic, pantomima, gestul;
- desenul dansului, mizanscena;
- subiectul, actul/acțiunea, consecutivitatea evenimentelor;
- muzica/coloana sonoră.

Partea vizibilă a dramaturgiei coregrafice este dansul, limbajul coregrafic, performanța tehnică, luminozitatea imaginilor, dinamica acțiunii. Ea este alcătuită din aranjamentul muzical, decorul scenic, costumele, acțiunea. Actul creativ în dramaturgia coregrafică se naște din regia dansului, care se centreează pe idee, textul dansului, subtext, structurile figurative vii și cele neînsuflețite, atitudinea autorului față de compoziție și personaje etc.

Subiectul operei este dezvoltat prin acțiune, adică printr-o succesiune cronologică de evenimente și acțiuni. Evenimentele, care schimbă radical cursul obișnuit al vieții unui erou, sunt numite serii de evenimente. Seria de evenimente în subiectul dansului are o mare importanță și constă din:

- *evenimentul inițial* (începutul acțiunii, valabilitatea istorică, necesitatea);
- *evenimentele nodale* sau *critice* (evenimente repetate), care întrerup brusc linia de acțiune, schimbă radical viața obișnuită a protagonistului/personajului;
- *evenimentul de bază* (principal), care conduce la soluționarea conflictului. Acest eveniment forțează personajele să ajungă la o anumită finalitate prin decizie și acțiune.

Partea interioară a dramaturgiei coregrafice transpune în idee, subtext, acțiune. Aceasta reflectă atitudinea autorului față de lucrare, imagini și caractere și sintetizează viziunile sale estetice, intelectul, talentul, spiritualitatea, energia. Opera coregrafică este împărțită în fragmente, episoade, și, în final, reprezintă o acțiune generalizată, gândită, vizualizată.

Cum baletul dramatic, bazat pe regia teatrului dramatic, subiectul este dansat, în egală măsură, în calitate de elemente expresive excelează scenografia, muzica, dansul, butaforia etc. Subiectul se dezvoltă prin combinarea logică a unor episoade separate,

dansuri, mizanscene. Orice temă sau subiect, ales de către coregraf, necesită o transpunere scenică a imaginilor, stărilor și caracterelor. La crearea imaginii artistice în dans sau balet sunt antrenate toate elementele figurative, expresive, tehnice și compoziționale într-o unitate inedită. Caracterul acestei îmbinări condiționează stilul, care depinde totalmente de viziunile și metoda artistului, influențând astfel conținutul și forma operei coregrafice. „Stilul este concepția și modul de exprimare specifice unei arte sau unui artist, unui curent, unei epoci, unei școli artistice naționale etc.” [2].

În regia spectacolului coregrafic, pentru redarea imaginilor și viziunilor sunt stabilite conexiuni senzoriale și asociative, implicând anumite tehnici poetice și figuri de stil:

- *sinecdoca* – utilizarea părții în locul întregului (și invers), a generalului în locul particularului;
  - *metafora* – atribuirea unei semnificații noi prin intermediul unei comparații;
  - *comparația* – accentul pe contraste;
  - *metonimia* – desemnarea unui obiect sau a unei noțiuni printr-un alt termen cu care se află într-un raport oarecare (abstract față de concret, întreg față de parte);
  - transferarea proprietăților unui fenomen, a unei imagini altor imagini, obiecte, evenimente etc.
- Renunțatul coregraf Gigi Căciuleanu tălmăcește actul creației în felul următor: „De fapt, dansul e o poezie pentru mine. Dansul nu relatează o istorie, ci foarte multe istorii și o spune în metafore, nu în povestioare sau istorioare. Nimic nu e mai aproape de dans decât poezia și invers. Iată de ce, atunci când dansez, am impresia că fac poezie și când fac poezie, zic că dansez” [3].

Dramaturgia în balet constituie baza acțiunii coregrafice în ansamblu. Dramaturgia coregrafică posedă caracteristici comune cu dramaturgia muzicală și teatrul dramatic. Prin dramaturgie dansul este legat nu numai de teatrul dramatic, dar și de opera literară. Scenariul baletului este o scriere dramatico-coregrafică ce expune un subiect în mod narativ. De cele mai multe ori scenariul are la bază o operă literară, iar în acest context este inevitabilă analiza interacțiunii dintre literatură și dans.

În palmaresul artelor, literatura a fost cea mai sensibilă și adaptabilă la schimbări de orice gen din societate. Versurile și melodia, enunțate concomitent, dădeau viață dansului. Fiecare etapă de dezvoltare a artei coregrafice a fost marcată de curente literare și a reacționat prin propriile descoperiri expresive în domeniul limbajului coregrafic. Îmbogățită cu idei artistice moderne, arta coregrafică a atins culmi nebă-

nuite, confirmând posibilitățile nelimitate de redare a sentimentelor, stărilor, acțiunilor prin dans.

Prin literatură, creatorii de balet au învățat să pună în valoare frumusețea sufletului uman, să descopere și nuanțeze caractere reale. Teatrul dramatic i-a amintit baletului despre asemenea noțiuni importante, precum *esența rolului, subtextul* etc. Coregrafia transmite ideea principală, conflictul operei dramatice. Construcțiile dramatice sunt influențate de stil, gen, conținut. În balet, opera literară, ca sursă primară de inspirație, determină forma de redare a subiectului dramatic prin muzică și dans. Astfel, maestrul de balet, elaborând coregrafia spectacolului, poate apela la mijloace de expresie ce creează legături profunde între dans și unicitatea stilistică a operei literare.

În artă fiecare sistem artistic are legitățile sale de dezvoltare, limbajul său specific. Este arhicunoscut că limbajul baletului este unul poetic. Fără poezie nu avem dans. Precum poezia este de diferit gen, și spectacolul de balet poate fi liric, dramatic, romantic, comic.

Jean Georges Noverre (1727–1810), dansator și maestru de balet francez, fondator al coregrafiei moderne, acorda o atenție deosebită dramaturgiei spectacolului de balet. La întrebarea *ce este baletul?* pe care și-o puneau mulți teoreticieni, Noverre, inspirat de doctrina lui Aristotel, afirma că baletul, ca și poezia, are două dimensiuni: una calitativă și alta cantitativă. Baletul este aidoma unui tablou sau suite de tablouri reunite printr-un subiect: scena-i pânza pe care autorul își așterne ideile; muzica, decorul și costumele sunt culorile, iar coregraful e pictorul acestui tablou. Bine conceput, baletul oferă un tablou viu al moravurilor, obiceiurilor, vestimentației și pasiunilor, în care palpita un grad de tensiune imposibil de exprimat prin cuvinte. Aceasta se datorează *dansului în acțiune*. În contextul dat, Noverre scria: „orice spectacol de balet complicat și încurcat, care nu mi-a putut reda clar și explicit acțiunea, fără a mă uita în program...; orice balet, în care nu simt o planificare minuțioasă și nu pot identifica expozițiunea subiectului, intriga și deznodământul, este, după părerea mea, nimic altceva decât un divertisment, interpretat mai mult sau mai puțin bine, un asemenea spectacol de balet nu-mi poate atinge sufletul, deoarece este lipsit de acțiune și interes” [1, p. 160].

Or, dansul în acțiune reprezintă informația transmisă prin intermediul elementelor limbajului coregrafic: o expresie mimică, un gest, o mișcare, desenul pașilor, toate purtătoare de mesaj artistic și plastic. În aceasta constă esența, frumusețea și enigma dramaturgiei coregrafice.

În spectacolul de balet dansurile în acțiune sunt cele care dezvăluie conținutul și conturează caracterele scenice ale personajelor. Imaginea artistică a personajelor este relevantă doar în cazul în care libretul compus de către maestrul de balet beneficiază de o interpretare expresivă și transpune gândurile și sentimentele reale ale protagoniștilor.

Limbajul dansului clasic este simbolic și figurativ, limbajul non-verbal influențează percepția prin subtext, emoție, simț, asociere, energetică. Orice noțiune poate fi înzestrată cu imagine și caracter, adusă la calitatea de simbol: binele, răul, iubirea, gelozia, lăcomia etc.

Dacă opera coregrafică, bazată pe o compoziție literară, nu corespunde intenției scriitorului, aceasta înseamnă că autorul libretului de balet nu a putut găsi o soluție adecvată sursei originale. Dacă este indicat faptul că e creat exclusiv pe baza unei opere literare, spectacolul neapărat trebuie să perpetueze ideea, trăsăturile specifice de dezvoltare a acțiunii, caracterele și personajele.

Marea majoritate a măștrilor de balet au acordat și acordă o importanță deosebită dramaturgiei operei coregrafice. În domeniul artei coregrafice au fost montate numeroase lucrări de succes, de diverse genuri literare. Genul tragediei se regăsește pe scena teatrului de balet în spectacolele *Romeo și Julieta* de W. Shakespeare, *Notre Dame de Paris* de V. Hugo, *Mirandoline* de C. Goldoni etc.

Spre deosebire de tragedia montată pe scena unui teatru dramatic, în balet detaliile minore sunt omise și evenimentele se reunesc. Cu toate acestea, dansul exprimă stări și sentimente care nu sunt accesibile cuvântului. Spectacolele de dans nu ar trebui să fie o ilustrare simplificată a creațiilor literare, ele reprezintă o lectură independentă, descoperirea proprie a temelor respective.

Crearea spectacolelor de balet, bazate pe opere literare remarcabile, a îmbogățit teatrul de balet și a fost una dintre cele mai importante realizări în domeniu. Baletul întruchipează ideea literară în mod indirect, cu o profunzime uimitoare. În primul rând, baletul transmite gândul și ideea prin sentimente, iar acest fapt este imprimat în limbajul figurativ-plastic al dansului. În al doilea rând, baletul exprimă mesajul prin dramaturgia concentrată și redată prin actul dansului (cu situații din viață și conflicte). Astfel că dramaturgia ar putea fi considerată o metodă artistică dintre cele mai elocvente ale artei coregrafice.

Asemenea limbajului literar vorbit, cel al dansului coregrafic constă din fraze, care exprimă conținuturile esențiale ale operei. Dacă avem ca instrument de lucru limbajul dansului, atunci putem menționa și *textul dansului*. Acesta este compus din pa, poze, gesturi, ex-

presii faciale, unghiuri. Elementele în cauză devin text de dans numai dacă sunt trecute prin filiera gândirii, sunt influențate de rațiune, imaginație. Combinate mecanic, aceste componente devin lipsite de sens.

Una dintre cele mai importante și dificile sarcini în procesul de creare a lucrărilor coregrafice inspirate din opere literare este evitarea clișeeilor și stereotipelor. Ele nu pot decât duce la realizarea unei producții coregrafice lipsite de stil, personalitate și individualitate.

Renumitul coregraf contemporan Boris Eifman, își centrează creația pe *punerea în aplicare* a operelor literaturii clasice ca sursă infinită de idei, ceea ce îl face să fie un succesori demn al tradițiilor teatrului de balet. În opinia celebrului coregraf, „Calitatea plastică a coregrafiei este mai puțin importantă decât intensitatea dramatică. Eu nu pot să reprezint frumusețea ca o entitate abstractă. Atunci când creez o coregrafie o fac în ideea de a genera o emoție, un sentiment. A crea înseamnă pentru mine viață și libertate” [4].

Rock-baletul într-un act *Boomerang* este prima lucrare de proporții a lui Boris Eifman, inspirată din scrierile lui Bertolt Brecht, iar tehnica utilizată, una inedită, este ulterior valorificată intens de-a lungul activității sale. Această tehnică constă în interpretarea textului prin intermediul episoadelor, maestrul renunțând la relatarea succesivă a evenimentelor. Prezentarea episodică a acțiunii prin amintirile protagonistului este reluată în baletul *Idiotul* după romanul lui Fiodor Dostoievski.

În baletele sale *Anna Karenina*, *Oneghin*, *Don Quijote*, *Frații Karamazov*, Boris Eifman a explorat sursa literară ținând cont plener de specificul teatrului de balet. Dansul în aceste spectacole este principalul mijloc de exprimare. Literatura constituie o sursă primară de inspirație pentru coregraf, în egală măsură ideile, imaginile, caracterele, personajele, stilul coregrafului fiind influențate de muzică.

Ca și toate genurile artei, cea a dansului evoluează în mod constant, fiind actualizată cu forme tot mai complexe. Continuă să se nască mari coregrafi, iar în scenă apar artiști tineri și talentați, plini de forță și idei. Fluxul de subiecte literare în coregrafie generează noi abordări și soluții. După cum demonstrează practica, succesul vine atunci, când interacțiunea și corelația dintre dans și literatura artistică determină dezvoltarea unor noi forme ale dansului.

Coregrafia contemporană, cea conectată la literatură, dă frâu liber fanteziei, variațiilor, dansul fiind axat pe lumea figurativă, pe idei, pe conflictul dramatic al operei literare. Coregraful oferă o *lectură proprie* a creației literare, conceptul său individual. În unele cazuri textul dansului reduce din valoarea artistică a operei literare și compromite cele mai ambițioase concepte

coregrafice regizorale, dansul devenind independent prin sine și pierzând orice legătură cu sursa literară.

Producția coregrafică, fiecăre compoziție de dans scenic care are la bază o operă literară, alimentată de energia căutărilor creative ale coregrafului-dramaturg, dezvoltă stilul unic al acestuia, individual ca idee, temă, aranjament muzical, scenografie, sistem de simboluri, limbajul caracterelor scenice, estetica muncii în ansamblu.

Prin arta coregrafică nu este posibilă redarea directă a subiectului și a conținutului specific unui text dramatic. Coregrafia nu poate reproduce întocmai forma și textul literar, dar poate să transmită lumea figurativă, ideea principală, conflictul dramatic. Cu toate acestea, spectacolul de balet, în ansamblu, poate reflecta orice idee esențială despre viață. Făcând abstracție de textul scris, conflictul figurativ și semnificația ideilor poate fi redată prin mijloacele specifice artei coregrafice, iar în acest sens, orice lucrare literară, în principiu, poate deveni o motivație, o sursă de inspirație pentru maestrul de balet.

Dramaturgia în coregrafie este o temă relativ nouă în spațiul artistic național. Suntem adesea tentați să relaționăm termenul „dramaturgie” cu un domeniu legat exclusiv de structuri narative. Rolul literaturii în arta coregrafică s-a modificat semnificativ în timp. „Fiind vorba despre un gen artistic care acționează mai degrabă vizual și pe cale senzorială, gândirea imaginativă este o cerință de bază pentru artistul creator, care se ocupă de dans și mișcare” [5, p. 44]. Astfel, nume reprezentative ale baletului contemporan (Pina Bausch, Raimund Hoghe, Jerome Bel, Anne Teresa de Keersmaeker, Meg Stuart, Ivo Dimchev) au elaborat și aplicat generos strategii artistice combinate, bazate pe faptul că:

- exprimarea primordială în artele spectacolului se realizează prin corp;
- dramaturgia trebuie să aibă la bază mesajul de întrupare a unui gând, a unui discurs sau a unei intenții subconștiente.

Influența literaturii asupra dezvoltării artei coregrafice este fructuoasă, îmbogățind considerabil universul baletului. Concertele, compozițiile coregrafice, spectacolele de balet realizate pe baza operelor literare constituie una dintre cele mai importante performanțe ale artei coregrafice. Ideea și subiectul sunt transmise prin sentimente și emoții, armonios încorporate în limbajul plastic și figurativ al dansului și prin textul dramatic reflectat în mișcările coregrafice.

În concluzie, dezvoltarea artei coregrafice, căutarea unor noi forme de interpretare se datorează interacțiunii sale cu diverse forme ale artei, precum litera-

tura, pictura, muzica, scenografia etc. În comuniunea dată arta coregrafică nu se dizolvă, ci își păstrează specificul, identitatea, se pune în valoare, contribuind totodată la dezvoltarea acestei importante asocieri dintre diverse genuri de artă.

Integritatea artistică a celor mai bune producții coregrafice se bazează pe principiul sintezei artelor. Urmare a acestor experiențe, sunt dezvoltate noi forme și mijloace de exprimare prin dans, noi abordări ale dramaturgiei muzicale și coregrafice, care permit crearea de lucrări coregrafice remarcabile. Valorificarea rezultatelor acestor experiențe va asigura dezvoltarea cu succes a artei coregrafice, a limbajului coregrafic, mereu deschis inovațiilor, unor viziuni și abordări originale și inedite.

BIBLIOGRAFIE

1. Nover Zh. Zh. Pis'ma o tantse. În: Planeta muzyki, Sankt-Peterburg, 2007. 384 s.
2. Marcu F. Marele dicționar de neologisme. București: Saeculum, 2000. 958 p.
3. Căciuleanu G. VVV – Vânt, Volume, Vectori. București: Curtea Veche, 2008. 280 p.
4. Popa M. Reflecții coregrafice în „Anna Karenina”. În: Cotidianul. [on-line] <http://www.cotidianul.ro/> (vizitat la 07.11.2019).
5. Csongor K. Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei. Cluj-Napoca: Kriterion, 2010. 155 p.

Maria Mardare-Fusu. *Ana-Maria*, 1998, u. p., 40 × 73, colecție privată, Israel